

ДУБИЧ К.В.

**ІСТОРІЯ І ТЕОРІЯ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ**

Том 1

Навчальний посібник

«Магнолія 2006»
Львів 2024

УДК 364 (477) (093) (075.8)
ББК 65272 (4 Укр)я 73
Д 79

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова*

Рецензенти:

О.Г.Мурашин – завідувач кафедри права та міжнародної інформації Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна», доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України.

О.В.Тополь – професор кафедри організації соціально-психологічної допомоги населенню Чернігівського національного технологічного університету, доктор філософських наук, професор.

Н.П.Ярош – професор кафедри соціальної та гуманітарної політики Національної академії державного управління при Президентіві України, доктор з державного управління, професор.

Дубич К.В.

Д 79 **Історія і теорія соціального забезпечення в Україні та за кордоном. Том 1.** Навчальний посібник. – Львів: «Магнолія 2006», 2024. – 272 с.

У навчальному посібнику відображено історичну періодизацію становлення системи соціального забезпечення в Україні та за кордоном. Обґрунтовано державно-правові основи соціального забезпечення населення в Україні. Розкрито теоретико-методологічні основи соціального забезпечення та понятійний апарат. Охарактеризовано соціальне забезпечення як особливий вид професійної діяльності та морально-етичні принципи соціального забезпечення. Визначено та обґрунтовано гуманітарну та благодійну допомогу як напрям соціального забезпечення населення в Україні.

Навчальний посібник написаний для студентів і викладачів галузі знань 23 «Соціальна робота» спеціальності 23.2. «Соціальне забезпечення» та фахівців-практиків соціальних служб, установ, закладів, громадських організацій, які працюють в системі соціального забезпечення населення.

ISBN 978-617-574-113-9

© Дубич К.В., 2024

© «Магнолія 2006», 2024

ЗМІСТ

Передмова	5
Розділ 1. Історична періодизація становлення системи соціального забезпечення	8
1.1. Історичні аспекти розвитку суспільної допомоги бідним верствам населення.....	8
1.2. Становлення системи соціального забезпечення за часів побудови соціалізму.....	14
1.3. Соціальне забезпечення періоду незалежності України	21
1.4. Сучасна система соціального захисту України.....	27
1.5. Роль соціальної політики в сфері соціального забезпечення. населення	35
1.6. Соціальні установи та служби з обслуговування громадян, що потребують соціального забезпечення	43
Розділ 2. Державно-правові основи соціального захисту населення України	58
2.1. Соціальний захист населення як фактор розвитку соціально-правової держави	58
2.2. Концептуальні засади соціального забезпечення: зарубіжний та вітчизняний досвід	64
2.3. Соціальні ризики та їх класифікація.....	74
2.4. Сутність державного соціального забезпечення: державні соціальні стандарти та соціальні норми	85
Розділ 3. Теоретико-методологічні основи соціального забезпечення	96
3.1. Соціальне забезпечення як наука	96
3.2. Соціальне забезпечення як навчальна діяльність	106
3.3. Основні поняття та категорії соціального забезпечення.....	113
3.4. Категорії громадян чи група осіб яким передбачено соціальне забезпечення	131
3.5. Об'єкти та суб'єкти соціального забезпечення.....	136
3.6. Принципи соціального забезпечення.....	139
3.7. Функції соціального забезпечення.....	144
Розділ 4. Соціальне забезпечення як особливий вид діяльності ..	147
4.1. Особливості підготовки інспекторів з соціального забезпечення	147

4.2. Соціальне забезпечення як вид професійної практичної діяльності.....	151
4.3. Головні функціональні обов'язки та правовий статус інспектора з соціального забезпечення.....	155
4.4. Професійні якості інспектора з соціального забезпечення.....	158
4.5. Морально-етичні якості інспектора з соціального забезпечення.....	167
Розділ 5. Основні методи соціального забезпечення.....	177
5.1. Сутність методів соціального забезпечення.....	177
5.2. Соціально-економічні методи соціального забезпечення.....	182
5.3. Організаційно-розпорядчі методи соціального забезпечення.....	191
5.4. Правові форми та методи соціального забезпечення.....	200
5.5. Соціологічно-статистичні методи соціального забезпечення.....	208
5.6. Психологічні методи в реалізації соціального забезпечення.....	216
5.7. Соціальна діагностика як метод соціального забезпечення.....	230
Розділ 6. Соціальне забезпечення населення через систему надання гуманітарної та благодійної допомоги	238
6.1. Гуманітарна допомога як напрям соціального забезпечення населення України.....	238
6.2. Благодійна допомога як форма соціального забезпечення населення	249
Список рекомендованої літератури.....	260

ПЕРЕДМОВА

Становлення соціального забезпечення як окремого професійного напрямку підготовки фахівців в Україні розпочалося в 2007 році, коли Постановою Кабінету Міністрів було визначено нову галузь знань 1301 «Соціальне забезпечення», куди з галузі знань «Соціологія» перевели спеціальність «соціальна робота» та відкрили нову спеціальність «соціальна допомога» як основну складову соціального забезпечення. В 2015 році Міністерство освіти та науки визначаючи та угруповуючи галузі знань запровадило нову галузь знань на якій базується система соціального захисту Україна 23 «соціальна робота» куди ввійшло дві спеціальності 23.1.«соціальна робота» та 23.2.«соціальне забезпечення».

Безумовно соціальне забезпечення як вид практичної діяльності здійснювалась весь період незалежності України, а до цього і системою соціального забезпечення Радянського Союзу куди входила Україна, як одна з 15-ти республік.

Складність ситуації полягала в тому, що до виділення соціального забезпечення в окремий напрям професійної підготовки цю функцію частково виконувала соціальна робота, чому частково – в планах професійної підготовки соціальних працівників, дисципліни які вивчалися, фундаментально не розглядали сутність соціального забезпечення, його нормативно-правової бази, методики призначення та нарахування соціальної допомоги різним категоріям населення, що опинились в складних життєвих обставинах. Випускники з дипломами соціальних працівників працевлаштовувались в соціальні служби, які безпосередньо займались призначенням та нарахуванням соціальної допомоги, і з перших кроків вони зіштовхувались з проблемами професійної діяльності, тому що під час підготовки вони не вивчали формул її нарахування та нормативно-правової бази, що є основною складовою професійних обов'язків.

Становлення соціального забезпечення, як професійного напрямку підготовки припало на період реформування системи соціального захисту населення і це вимагає реагування на всі зміни в законодавстві та соціальному забезпеченні населення України.

В зв'язку з цим одразу виникла проблема з розроблення галузевих стандартів ліцензування напрямку підготовки 23.2.«соціального забезпечення» та навчально-методичного забезпечення.

Багаторічний досвід організації і проведення навчального процесу, розроблення державного галузевого стандарту освіти з соціальної роботи з особливою гостротою поставили питання про створення комплекту підручників та навчальних посібників з усіх дисциплін, що входять в перелік професійної підготовки інспекторів з «соціального забезпечення».

Завдання це непросте, адже ні теорія «соціального забезпечення», ні інші наукові аспекти цієї професійної практичної діяльності не досліджувалися, соціальна робота за основу обґрунтування та розроблення свого навчально-методичного забезпечення взяла адаптовані теорії міжнародних наукових шкіл та дослідницьких інституцій.

Складність даної проблеми полягала в тому, що самою сутністю соціального забезпечення обумовлено інтеграційний суспільно-соціальний, економічний та юридичний зміст її наповнення, що вимагає використання в освітній та практичній діяльності закономірностей, принципів та методів цих та інших галузей знань. На думку автора теорія соціального забезпечення являє собою системне узагальнення конкретних знань, взятих в процесі вивчення та перетворення соціально-економічних потреб та проблем категорій населення системи соціального захисту України. В зв'язку з цим дуже важливою складовою є аналіз як загальної характеристики наук, які вивчають все, що пов'язане з людиною та суспільством, так і специфіки науково-дослідного підходу до теорії соціального забезпечення.

Одним з важливих та актуальних науково-дослідних аспектів соціальних знань відноситься визначення та аналіз категорійного апарату теорії соціального забезпечення, наукове осмислення моделей та методів соціального забезпечення, без чого неможливе вивчення технологічних аспектів з підвищення ефективності і дієвості його методів. Саме це спонукає до аналізу співвідношення теорії соціального забезпечення з такими науками, як економіка, право, соціологія, психологія, демографія, соціальна робота тощо.

Між становленням та розвитком соціального забезпечення, його сутністю і формами діяльності, з однієї сторони, та соціальними відносинами, соціально-економічними та політичними установками держави та суспільства в яких воно реалізується, з іншої сторони існує тісний зв'язок.

Україна розпочала інтеграцію в євро простір і це спонукало до науково-дослідних процесів формування та функціонування соціальних служб та введення критеріїв ефективності соціального забезпечення різним категоріям населення, і в зв'язку з цим є актуальним розгляд питань взаємодії соціального забезпечення, соціальної роботи та соціальної політики держави.

Даний посібник є спробою автора систематизувати соціальне забезпечення, що базується на соціально-економічних правах, стандартах, соціальних гарантіях, методах та допомозі конкретним категоріям населення.

Особливістю навчального посібника є те, що він написаний у відповідності до освітньо-професійної програми галузі знань 23 «соціальна робота» спеціальності 23.2. «соціальне забезпечення» та навчальної дисципліни «Історія, теорія і практика соціального забезпечення» навчального плану спеціальності з підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр». В кожному розділі передбачено список рекомендованої літератури та питання для самоконтролю.

Автор сподівається, що посібник буде корисним для студентів, аспірантів, викладачів, практичним працівникам та науковцям, що здійснюють навчання, дослідження та професійну діяльність в сфері соціального забезпечення.

ДУБИЧ К.В.

**ІСТОРІЯ І ТЕОРІЯ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ**

Навчальний посібник

Формат 60x84/16. Папір друк. №2. Гарнітура Times New Roman
Умовн. друк. арк. 18,28.

ПП «Магнолія 2006»

м. Львів-53, 79053, Україна, тел.+380503701957

e-mail: magnol06@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції:

серія ДК № 2534 від 21.06.2006 року,
видане Державним комітетом інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України

Надруковано у друкарні видавництва «Магнолія 2006»